

Helt fremme i integrationssskoene – en klassiker fylder rundt

I 2012 er det 100 år siden Henri Nathansens stykke *Indenfor Murene* første gang blev opført på Det Kongelige Teater. Siden har *Indenfor Murene* været sat op utallige gange, og stykkets problemstillinger har bestemt ikke mistet deres relevans her 100 år senere.

Af Tine Bach

Da Kaspar Rostrup i 2005 satte *Indenfor Murene* op på Det Kongelige Teater var det 500. gang, at skiftende skuespillere i skikkelse af gamle Levin har råbt: "Aldrig, aldrig. Det skal blive løgn. Min datter forlovet med en Herming. Aldrig." tværs over scenens hyggelige dagligstue. Ordene er blevet råbt i frustration over datteren Esthers ønske om at gifte sig – ikke alene med en ikke-jøde, men også med en mand, hvis far engang har afvist Levin, da han i sin nød kom og bad om hjælp. Henri Nathansen kunne næppe i 1912 have forudset, at han havde skabt en vaskeægte klassiker. Da stykket dengang havde premiere, var der flere af anmelderne, der fandt stykkets problematik forældet – antisemitismen var forbi, mente de, og de beskrev stykket som retrospektivt og uden slagkraft og aktuel udadvendthed. Men de skulle tage grueligt fejl. Stykkets problematik, der senere er blevet akkompagneret af virkelighedens jødeforfølgelser og Holocaust, har vist sig at holde – helt op til i dag. Også når det gælder andre konstellationer. Vi kan jo prøve at skifte jøde ud med muslim, eller kristen ud med palæstinenser, så tårner problemerne sig allerede op i horisonten.

Til trods for stykkets aktualitet vækker Henri Nathansen sjældent genklang blandt dagens unge. Ingen aner stort set, hvem manden er, og han har da også levet en skyggetilværelse i dansk litteratur. Ikke mindst fordi det tematiske omdrejningspunkt for hans forfatterskab i hans egen levetid kun har berørt de få: forholdet mellem jøde og ikke-jøde og problemerne omkring assimilation og integration. Men nogle ting bliver først moderne og aktuelle med tiden, og Nathansens forfatterskab hører så afgjort til denne kategori. Som dansk forfatter med en jødisk baggrund iscenesatte hans værker nogle af de problemer, han selv og resten af de danske jøder måtte forholde sig til i et samfund, hvor den kristne majoritet på langt de fleste områder satte dagsordenen.

En jødisk outsider

Nathansen blev født i 1868 og døde i 1944. I den periode på små hundrede år gennemlevede den jødiske minoritet i Danmark en udvikling fra et tra-

ditionelt jødisk liv over assimilationens fristende frihedsidealer til et behov for at finde rødder i en kultur, der er ved at forsvinde. Nathansen blev født i Hjørring og voksede op som én af de få jøder i et kristent miljø. Han følte stor sympati for de mere traditionelle østeuropæiske jøder, der som flygtninge kom til landet omkring århundredeskiftet. Deres besvær med at blive integreret i den danske menighed mindede ham om hans egen jyske families problemer med at falde til i det lukkede jødiske borgerskab i København. Hans forfatterskab handler derfor ikke overraskende om københavnske jøders liv i en brydningstid mellem den gamle verden og den nye.

Nathansen debuterede i 1902 med romanen *Floden*, og allerede her gennemspilles det tema, der skulle blive kernen i hans forfatterskab: integration overfor assimilation. Den unge pige Selmas frihedstrang resulterer i, at hun forelsker sig i en ikke-jøde, svigter sin religiøse arv og hjemmets traditioner for en dag at vende desillusioneret tilbage til livet inden for murene. Friheden er blevet til hjemløshed, og for at blive et helt menneske og tro mod sine inderste følelser må hun vende hjem igen. Med denne bog havde Nathansen formuleret kernen i sit forfatterskab og sit forhold til sin jødiske baggrund. Han beundrede den ældre forfatterkollega M. A. Goldschmidts mod til at diskutere den jødiske identitetsproblematik i sit forfatterskab, men skønt han langt hen ad vejen delte hans holdning til den traditionelle jødedom, faldt det ham ikke altid lige let at stå fast ved sine meninger. En af grundene til dette var den herskende tidsånd, personificeret af Nathansens lige så store forbillede Georg Brandes og hans kulturradikale opgør med romantikken, som det blandt andet kom til udtryk i hans forelæsninger på Københavns Universitet i sidste del af 1800-tallet. Litteraturen skulle debattere samfundsforhold, mente han, og religionens betydning for individ og samfund skulle diskuteres. Han støttede assimilationens løfter om frihed, der lovede lige vilkår og muligheder for alle, som var parate til at give afkald på deres etniske og religiøse tilhørsforhold.

For en moderne intellektuel jøde som Nathansen kunne sådanne tanker også fascinere, men han var alligevel hurtig til at se faren ved at lade sig rive med og derved havne i et religiøst og identitetsmæssigt ingenmandsland, hvor man havde forladt traditionen uden at have fundet noget nyt at sætte i stedet. Nathansen tematiserer sin tvivl og vaklen. I alle hans værker flirtes der med at lade sig assimilere, at ophæve grænserne mellem kristen og jøde i håb om at opleve et fællesskab, der kan omfatte andet og mere end den jødiske verden, men prisen viser sig som regel at være for høj. Det er blandt andet ét af temaerne i teaterstykket *Indenfor Murene*, hvor de såkaldt blandede ægteskaber sættes til debat.

Indenfor Murene

Indenfor Murene handler om et kærlighedsforhold mellem en jødisk kvinde og en kristen mand og begge familiers uvilje mod de unges forhold. Konflikten er umiddelbart af kulturel og religiøs karakter og derfor et temmelig kontroversielt og usædvanligt emne set med datidens øjne. Men Nathansen var en bangebuds og turde ikke kun lade stykket handle om et forhold mellem en jøde og en kristen, så han indlagde to andre konflikter i stykket: en generationskonflikt og en personlig konflikt og flyttede således blikket fra det egentlige problem – det blandede ægteskab – over på de to øvrige problemer for at almenføre et kontroversielt og for datiden usædvanligt tema. Bangebuds måske, men godt set af Nathansen, hvis han ville have den almindelige kristne dansker til at kunne identificere sig med stykkets tematik: at der er grænser for, hvem man ønsker sin datter gift med.

Generationskonflikten i stykket er klassisk: ungdommen gør oprør mod forældrenes normer og regler og sætter værdier og idealer på prøve, her repræsenteret af familiens yngste datter Esther, der sætter rav i den traditionelle jødiske familie ved som ung kvinde at gå til forelæsninger på universitetet, komme for sent til shabbat og forelske sig i

en ikke-jøde, universitetslæreren Dr. Herming. Dr. Hermings bedstefar har engang erklæret Esthers bedstefar fallit. Sønnerne til disse to mænd har gået i skole sammen og været venner, indtil også de rager uklare. Derfor bliver det opfattet som intet mindre end en katastrofe, da Esther offentliggør, hvem det er, hun har forlovet sig med. Og publikum får baggrunden for det gamle uvenskab serveret af Levin:

”Det var en Herming, som gik i Skole med mig, var Du’s med mig, og da jeg kom herover, forarmet, for-gældet og søgte Plads, den daarligst lønnede, den usleste Plads – hvem sad saa dér i sit fine Kontor ud til Kanalen og lod mig staa op og var pludselig ble-ven De’s? – ”Vi vil ingen Jøder have her i Banken!” – Der stod jeg og saa paa hans Ryg, mens han dre-jede sig om og tog en frisk Cigar – adjøs! Jeg kunne have slaaet ham ihjel – jeg rystede, da jeg gik fra ham, men jeg lovede mig selv, at dét Navn skulde jeg altid hade, og altid skade, og jeg har hadet det og jeg har skadet det, Gudværeløvet, kun ikke nok, desværre.” (Nathansen 1961: 52).

Esther er træt af hele den indelukkede jødiske verden, og hun længes efter livet uden for murene og en mere moderne tilværelse på lige fod med andre kvinder på hendes egen alder. Den personlige konflikt kommer for en dag, da gamle Levin må erkende, at Esther af alle har valgt netop denne ikke-jøde, og stykkets dramatiske højdepunkt er, da Esther i familien Hermings nærværelse må fortælle sine forældre, at hun har tænkt sig at lade sig gifte i en kirke og døbe eventuelle kommende børn. At det er noget, hun har følt sig presset til at acceptere, kommer frem, da hendes forældre, i oprør over hvad de har hørt, forlader familien Herming. Men det bliver også for meget for Esther, da Herming umiddelbart efter lufter sin antipati mod jøder på denne måde i et af stykkets centrale replikker:

”Det er nu engang sådan, at Jøder er de fremmede og bliver de fremmede – og selvom de saa erhverver sig alt, hvad man kan faa af Respekt og Magt og Penge ogsaa videre... saa er der noget mellem dem og os

... en Væsensforskel... en Temperamentsforskel – en Raceforskel altsaa, der gør, at vi andre med Rette eller Urette – ja, jeg siger dig det aabent og ærligt som jeg føler det selv og altid har følt det: Jeg holder heller ikke af Jøder.” (Ibid: 87).

Esthers bror Hugo, som man fornemmer valgte ægteskabet fra, fordi det drejede sig om en kristen, bliver ham, der formulerer herkomstens dilemma og udtaler: *”Imens vi sidder her og dømmer Esther indenfor disse fire Vægge, er maaske noget Nyt i færd med at danne sig – et bredere Grundlag – et vist Fællesskab maaske, som Mennesker kan leve sammen paa.”* (Ibid: 104). Alligevel har Hugo erkendt, at livet inden for murene betyder mere for ham end trangen til at bryde ud, og i en samtale med Meyer, siger han:

”Hun følte en Trang, sagde hun, til at komme ud – bort fra alt dét, som jeg altsaa synes, at vi Jøder har forud for andre – Trangen til at søge indefter – til vort eget (...) Er det ikke underligt, Meyer – jeg er dog et voksent Menneske, burde i alt fald være det – omkring de 40. Naar jeg sidder her, er jeg 14. Jacob har noget lignende. Han er dog gift og har Hus og Hjem (...) selv han kan føle Stuerne her som en Oase midt i Ørkenen og glæde sig i Skyggen af Palmerne.” (Ibid: 93-94).

Med sin fine skildring af det jødiske hjem og dets traditioner samt den religiøse og kulturelle konflikt, der oprulles gennem Esthers og Dr. Hermings forhold, har Nathansen skrevet et eviggyldigt og elementært godt teaterstykke. Esther og Dr. Herming er til alle tider repræsentanter for den unge generations håb og idealisme, der med mod på livet og kærligheden forsøger at skabe et fundament i mødet mellem to kulturer og to religioner. Nathansen udfordrer publikum og rejser spørgsmålet: hvor meget man skal gå på kompromis uden at miste sig selv? Da Esther og hendes forlovede til sidst i stykket vandrer ud i forårsnatten, udbryder moderen: *”Herre – lad mit Barn blive lykkeligt!”* (Ibid: 112). Stykket afspejler ønsket om en tilnærmelse mellem

minoritet og majoritet, men i den åbne slutning er det op til tilskueren selv at fortolke videre.

I generationer har publikum siddet og håbet på, at kærligheden ville sejre, 'for mennesker er vi dog alle', og slutningen, som vi kender den, lægger da også op til en form for forsoning, fordi forældrene af kærlighed til deres datter ser ud til at give sig. Det kunne jo tyde på, at Nathansen, som forfatter til stykket, var fortaler for assimilation. Men det var han ikke. Han ønskede jøderne integreret – ikke assimileret. Skønt han selv var gift med en kvinde, der ikke var jøde, så var afslutningen på *Indenfor Murene* fra begyndelsen en anden, end den vi kender i dag. I Nathansens oprindelige udformning var Hr. og Fru Levins modvilje mod ægteskabet med Jørgen Herming så stærk, at de – selvom de udviste en form for åbning undervejs – modsatte sig ægteskabet til sidst. Og Esther var enig med dem. Men denne slutning ville Det Kongelige Teater ikke have. Stykket skulle ende lykkeligt, og derfor skulle *Indenfor Murene* forsynes med noget, der mindede om en *happy ending*, så muligheden for, at parret kunne få hinanden til sidst, var til stede. Og der er jo noget grundlæggende menneskeligt ved at ønske, at kærligheden må overvinde alt, selvom den oprindelige slutning unægteligt ville have gjort stykket mere skarpt i kanten – men også konflikten mere uforsonlig.

Blandede ægteskaber

Mellem 1880 og 1905 blev der indgået 395 jødiske ægteskaber og 270 ægteskaber mellem en jøde og en ikke-jøde. Da man kun bliver jøde efter sin mor, er det klart, at blandede ægteskaber frembød en fare for det jødiske trossamfund. Indvandringen af de østeuropæiske jøder i starten af 1900-tallet fik sat en stopper for den hensygnende menigheds endelige fald. Mere end 3000 jøder ankom forårsaget af pogromer i Øst. Da indvandringen tog fart, var de to jødiske skolars elevtal i København på et lavpunkt. Men flygtningene fra Øst var med til at

redde dem fra lukning. I 1905 havde skolerne tilsammen under 100 elever, i 1921 havde de to skoler 460 elever, af dem var kun 14 elever børn af 'de gamle' jøder. Årsagen var, at de danske jøder var begyndt at sætte deres børn i almindelige danske skoler – blandt andet for at fjerne sig fra det jødiske mærkat, som de syntes i al for lang tid havde klæbet til dem.

Det var som sagt ikke en holdning, Nathansen sympatiserede med. Imens de gamle slægter helst så, at man holdt en lav profil udadtil og kun ønskede tavshed omkring deres jødiske herkomst, oplevede Nathansen, at de østeuropæiske indvandrere i langt højere grad kæmpede for at bevare deres identitet. Nathansen selv havde svært ved at støtte den forsigtige jødiske ubemærkethed og de assimilationsbestræbelser, som i lang tid havde præget de danske jøder. I 1931 gik han åbent til angreb på ledelsen af det jødiske samfund og anklagede dem for at styrke assimilationstendensen ved at ansætte kristne skoleledere og lærere på de jødiske skoler, samt fjerne undervisningen i jiddisch fra skoleskemaet. Også i 1933, hvor Hitler var blevet Tysklands rigskansler, kritiserede Nathansen menighedens ledelse for deres tavshed. Han bebrejdede dem, at de ikke tog åbent afstand fra Hitler og hans politik og opfordrede til at vise nazismen modstand og opfordrede til solidaritet med de nye jødiske flygtninge, der prøvede at komme ind i Danmark efter 1933. Lidt af en provokation for det jødiske borgerskab i Danmark, der for længst havde startet vandringen ud ad assimilationens brede boulevard.

Når Mellemøsten rykker ind i dobbeltsengen

Spørgsmålet er, hvor meget der er sket på de 100 år, der er gået, siden *Indenfor Murene* ramte de skrå brædder for første gang. I dag er det ikke længere usædvanligt, at en jøde gifter sig med en ikke-jøde, men det er heller ikke usædvanligt, at forældre i dag ville blive lige så kede af det, som Hr. og Fru

Levin blev det for 100 år siden, hvis en datter eller søn kommer hjem med en ikke-jøde. En moderne filmisk version af *Indenfor Murene* kom i 2006 i form af den fransk jødiske film *Bad Faith*, der efterfølgende blev vist på den jødiske filmfestival i København. Filmen handler om kærlighed mellem en jødisk kvinde og en arabisk mand i Paris. Clara og Ismael er fantastisk glade, både for hinanden og for Paris. Ligesom så mange andre kosmopolitiske par må de dog forholde sig til det faktum, at hun er jøde, og han er muslim, men det får ikke de unge sekulære elskende til at vakle... indtil Clara bebuder, at hun er gravid. Så starter problemerne til gengæld også. Selvom filmens tema er lige så gammelt som *Romeo og Julie*, så er den forbudte eller vanskelige kærlighed stadig et gangbart og eviggyldigt tema. Som i *Indenfor Murene* hepper man på parret og deres kærlighed og føler med dem, når de forøger at finde fodfæste mellem to kulturer og samtidig frygter for omgivelsernes reaktion. I scenen, hvor Ismael skal præsenteres for Claras forældre første gang, ser man ham ringe på døren med en buket blomster i hånden. Claras far åbner, ser en araber og siger ved synet af det, han tror er en dørsælger: ”Vi ønsker ikke at købe blomster”, og lukker døren i hovedet på ham, og Ismael må ringe på igen. De rystede forældre modtager nyheden om den nye svigersøn som en religiøs tragedie, imens Ismaels venner betragter forbindelsen med Clara som et politisk jordskælv. Og pludselig bliver navngivning, omskæring og *ramadan* til ægteskabelige brændpunkter, og Mellemøsten rykker ind i dobbeltsengen.

Danmark og de fremmede

For et par år siden, og med fornyet styrke denne sommer, blev muslimer og jøder i Danmark for en kort stund forbrødre omkring en ældgammel og traditionsbunden ceremonie. En hed debat i de danske medier omkring omskæring og identitet satte sindene i kog hos kristne borgere og børnerettighedsforkæmpere, der mente, at omskæring af dren-

gebørn var lemlæstelse og fratog barnet muligheden for senere i livet at træffe det valg selv. Debatten blev dengang hurtigt begravet af tonstunge bomber, da Israel kort tid efter fik nok af Hamas' løsgående missiler ind over grænserne. Linjerne blev igen blevet trukket klart op. Jøderne og Israel overreagerer over for den svage part, lød kritikken en gang til. I hele verden tvinges jøder til at forholde sig til Israels handlinger. Jødisk identitet bliver synonym med bosættelser og israelske F16-fly, og blodige billeder af palæstinensiske børn puster til de antisemitiske gløder. Det var måske derfor, at man i en undersøgelse om danskernes forhold til de fremmede fra 2009 *Danmark og de fremmede* kunne læse, at 18,2 % af etniske danskere har svaret, at man ’ikke kan være forsigtig nok i forhold til jøder i Danmark’, og 14,7 % vil opleve det som et problem, ’hvis én i familien gifter sig med en jøde’. Undersøgelsen afslører, at fordomme overfor jøder stadig eksisterer. Til trods for, at der kun bor ca. 8000 jøder i Danmark, så opleves de som mange, fremmede og farlige, og nogle man altså bør holde et ekstra vågent øje med. ”Det er nu en gang sådan, at jøder er de fremmede og bliver de fremmede.” Selv om jøderne gør sig bemærket ved en enestående integration i det danske samfund, og selv om danskerne så tidligt som i 1912 blev inviteret indenfor hos familien Levin, så står den jødiske minoritet i Danmark stadig over for udfordringer i forhold til at kunne udøve sin religion, sin kultur og sine traditioner i det danske samfund. At der er tale om en veletableret og stærk minoritet, betyder altså ikke, at assimilationspresset på jøder her 100 år efter er forsvundet. Og presset er ikke mindre på andre minoriteter her i landet.

Hele denne integrations- og assimilationsproblematik fik en gruppe forfattere og journalister til at tage initiativet til bogen *Nye Stemmer*, der blev til ved en konkurrence på Politiken og senere blev udgivet på Gyldendal. ”Vi har brug for historierne om, hvordan det er at blive betragtet som fremmed, selvom man ikke føler sig fremmed”, skriver Naja Maria Aidt i forordet til bogen. (Aidt 2007: 8). Et sympatisk projekt, så afgjort, hvor man inviterede

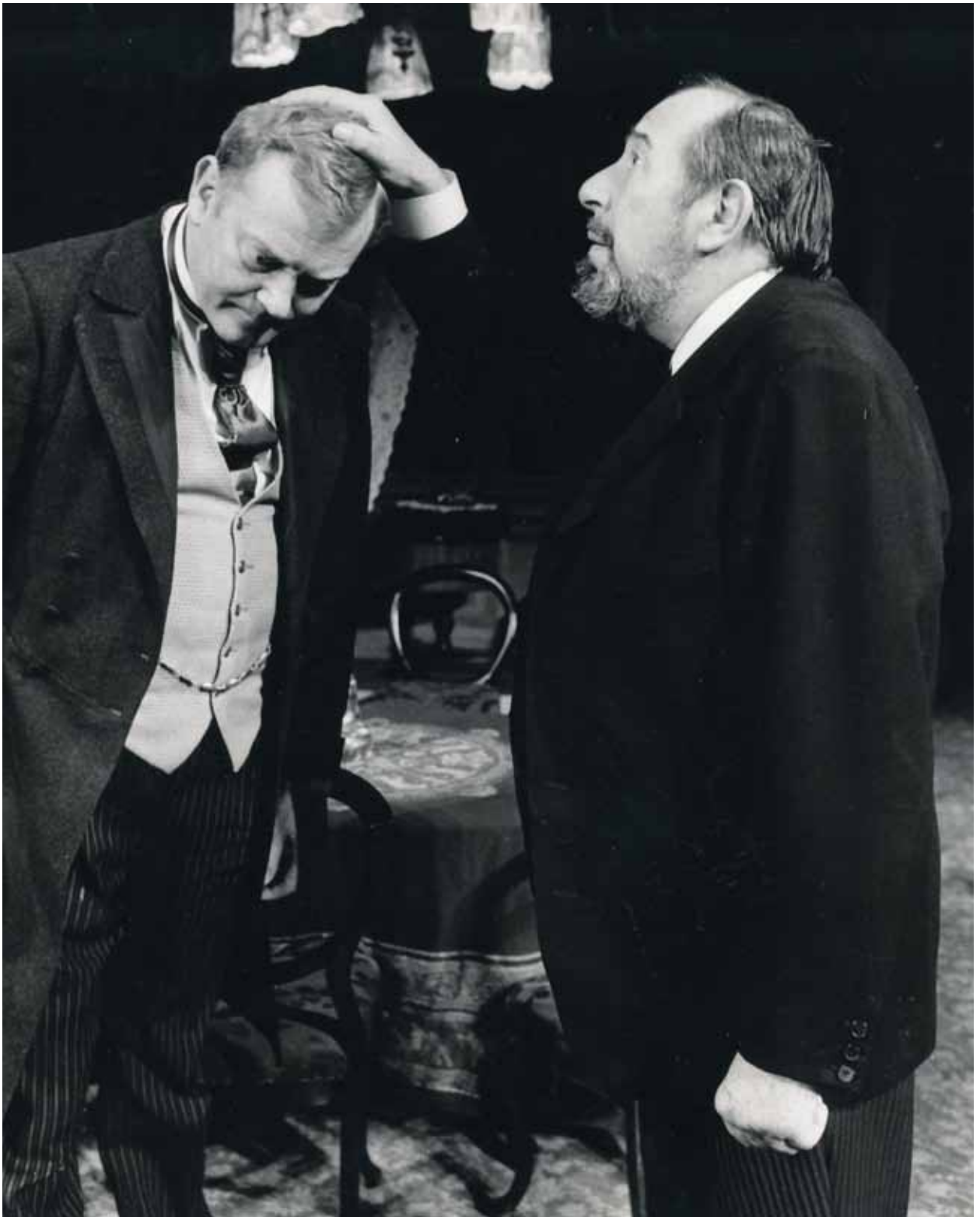
unge danskere med en anden etnisk baggrund til at bidrage med litterære tekster. ”Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du føler dig dansk”, hedder det i Maja Lee Langvads *Find Holger Danske*, hvilket lige præcis var dét, der desværre blev det utilsigtede resultat af *Nye Stemmer*: Din stemme er ikke blot din stemme – den er NY; Selv vi de mest velmenende glemmer aldrig, at du er ny og fremmed og kommer udefra. ALDRIG. Og man kunne omskrive Nathansens sætning med: Det er nu engang sådan, at I er de nye og bliver ved med at være de nye så længe I lever...

De jødiske forfattere i almindelighed og Nathansen i særdeleshed var med *Indenfor Murene* med til at sparke hele denne integrationsdebat i gang i Danmark. Selv kæmpede han som sagt i mange år. For sin egen integration i det københavnske miljø, hvor han vedblev med at stå fast på sine egne idealer og værdier og for jødernes ret til at være jøder på deres egne præmisser. Assimilation som sikkerhedsventil troede han ikke på, og igen skulle han vise sig at være fremsynet.

Anden Verdenskrig fik én gang for alle banket en pæl igennem illusionen om, at assimilation lover frihed og lighed til alle. Men selv for en kæmper som Nathansen kunne presset blive for stort, og han blev ramt af, hvad man i dag ville betegne som en depression. I 1944 tog han sit eget liv som flygtning i Sverige. Hjemløsheden var blevet til håbløshed, og en jødisk frontkæmper valgte at takke af. Men han efterlod med *Indenfor Murene* et blivende spor i dansk kultur- og teaterhistorie, og her 100 år efter er stykkets tematik mere aktuelt end nogensinde før for alle, der dagligt må tackle integrationens problematikens mange dilemmaer og udfordringer.

LITTERATURLISTE

- Aidt, Naja Maria (red.) *Nye Stemmer*. Gyldendal 2007
- Bach, Tine: *Exodus. Om den hjemløse erfaring i jødisk litteratur*, Spring forlag 2004.
- Bach, Tine: *Mellem drøm og dilemma. Dansk zionisme 100 år*. DZF 2003
- Brandes, Georg: *Samlede Skrifter*. Bd. 18, (1908) Gyldendal 1983
- Gelfer-Jørgensen, Miriam: *Dansk jødisk kunst – jøder i dansk kunst*. Reitzels Forlag 1999
- Goldschmidt, M. A.: *En Jøde*. (1845) Gyldendalske Boghandel 1950
- Goldstein, Henri (red.): *Til et folk de alle høre ... Den jødiske minoritet i Danmark*. Gyldendal 2000
- Grünbaum, David: *Henri Nathansen i ”Danske digtere i det 20. aarhundrede”*, Ernst Frandsen red., G.E.C. Gads Forlag, 1951.
- Jørgensen, Niels Peder: ”Teaterjøden” i: *Dansk jødisk kunst – jøder i dansk kunst*. Reitzels Forlag 1999
- Kazim, Ali: ”Spørgsmål”. Music Lyrics 2006
- Knudsen, Tonny Brems m.fl. (red.): *Danmark og de fremmede*. Academica 2009
- Krag, Helen: *Minoriteter. En grundbog*. Spektrum 1999
- Nathansen, Henri.: *Indenfor Murene*. (1912) Gyldendal 1961
- Nathansen, Henri: *Mendel Philipsen & Søn*. (1932) Gyldendal 1989
- Olwig, Karen Fog og Pærregaard, Karsten (red.) *Integration. Antropologiske perspektiver*. Museum Tusulanums Forlag 2007.
- Østergård, Uffe: ”Nationale minoriteter i et historieforskningsperspektiv” i: *Minoriteter. En grundbog*. Spektrum 1992

*Indenfor Murene på Det kgl. Teater 1980.
Jesper Langberg som Jacob får velsignelsen af Gamle Levin spillet af John Price.*

*Premiere på Indenfor Murene fra 1912 med Karl Mantzius og Sigrid Neiiendam
i rollerne som ægteparret Levin.*

Indenfor Murene 1992 Folketeatret Helle Virkner og John Hahn-Petersen som ægteparret Levin